

ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

PROBLEMS OF SOCIAL COMPETENCE IN THEORY AND PRACTICE OF PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Стаття розкриває ключову роль соціальної компетентності в особистісному розвитку та професійній самореалізації виходячи із сучасних умов невизначеності та нестабільності. Проаналізовано різноманітні аспекти розвитку соціальної компетентності, включаючи її атрибути та компоненти, та висвітлено її значення у сучасному соціальному контексті через призму теоретичних праць та емпіричних досліджень.

Стаття пропонує усебічний огляд наукових підходів до соціальної компетентності, включаючи думки та визначення від різних дослідників і теоретиків, які вказують на її складний, багатовимірний та інтегративний характер. Підкреслено необхідність розуміння механізмів розвитку соціальної компетентності та її впливу на ефективну адаптацію і самореалізацію особистості в суспільстві.

Дослідження включає аналіз педагогічних та психологічних стратегій, спрямованих на розвиток соціальної компетентності, вказуючи на значення інтерактивних методів та активної участі у соціальному житті для її формування. Соціальну компетентність визначено як здатність до ефективної взаємодії, що передбачає розуміння та врахування позицій інших, а також уміння досягати спільних цілей через співпрацю та комунікацію.

Робота підкреслює важливість комплексного підходу до вивчення та розвитку соціальної компетентності, який включає як теоретичні, так і практичні аспекти. Значення соціальної компетентності визначається як важливий аспект її соціалізації та інтеграції у суспільство, що має прямий вплив на професійний успіх і взаємодію із соціальним оточенням. Узагальнення досліджень показує, що соціальна компетентність об'єднує у собі низку ключових компетенцій і є фундаментом для розвитку відповідальної, активної особистості, здатної ефективно адаптуватися та взаємодіяти в різноманітних соціальних контекстах.

Ключові слова: соціальна компетентність, особистісний розвиток, професійна самореалізація, соціалізація особистості, емоційна

компетентність, когнітивні процеси, соціальний інтелект.

This work unveils the pivotal role of social competence in personal development and professional self-realization, given the current conditions of uncertainty and instability. The author thoroughly analyzes various aspects of social competence development, including its attributes and components, and highlights its significance in the contemporary social context through the lens of theoretical works and empirical studies.

The article offers a comprehensive review of scientific approaches to social competence, including thoughts and definitions from various researchers and theorists, which point to its complex, multidimensional, and integrative nature. By examining theories and empirical data, emphasizes the necessity of understanding the mechanisms of social competence development and its impact on effective adaptation and self-realization of an individual in society.

The research includes an analysis of pedagogical and psychological strategies aimed at developing social competence, pointing out the importance of interactive methods and active participation in social life for its formation. Social competence defines as the ability to interact effectively, which entails understanding and considering the positions of others, as well as the ability to achieve common goals through cooperation and communication.

The work highlights the importance of a comprehensive approach to studying and developing social competence, which includes both theoretical and practical aspects. The significance of social competence is identified as a crucial aspect of its socialization and integration into society, having a direct impact on professional success and interaction with the social environment. A summary of studies shows that social competence incorporates a range of key competencies and is foundational for the development of a responsible, active personality capable of effectively adapting and interacting in various social contexts.

Key words: social competence, personal development, professional self-realization, personality socialization, emotional competence, cognitive processes, social intelligence.

УДК 159.923.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.58.30>

Пуліч О.А.

аспірант кафедри психології управління
Центральний інститут післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Вступ. Соціальна компетентність являє собою ключовий аспект в особистісному розвитку та професійній самореалізації, відіграючи вирішальну роль у взаємодії індивіда із соціальним оточенням. В умовах сучасного світу, що характеризується невизначеністю та нестабільністю, здатність до адаптації та ефективної соціальної взаємодії стає не просто важливою, а невід'ємною частиною успішної інтеграції особистості в суспільство. Ця стаття покликана дослідити та систематизувати підходи до визначення соціальної компетентності, виокремити основні атрибути та

компоненти, що впливають на її формування, і розкрити потенціал соціальної компетентності як інструменту ефективної адаптації та самореалізації особистості. Основу дослідження становлять теоретичні праці та емпіричні дослідження, що дають змогу глибше зрозуміти механізми розвитку соціальної компетентності та її значення у сучасному соціальному контексті.

Матеріали та методи. Для досягнення мети статті використано різноманітні методи наукового пізнання: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення.

Результати дослідження. Соціальна компетентність та її розвиток являють собою складні, багатовимірні процеси, які не підпадають під уніфіковане трактування через їх феноменологічну розмаїтість. У дослідженні було проаналізовано наукові праці, що висвітлюють різноманітні аспекти природних умов, необхідних для розвитку соціальної компетентності. Зокрема, О. Варецька визначає соціальну компетентність як здатність особистості до високого рівня соціальної ініціативності, ефективного застосування соціальних знань, умінь та навичок, набутих у процесі діяльності, поведінки та взаємодії з іншими [1].

Водночас у науковій літературі знаходимо концепцію, що містить сім ключових атрибутів соціально компетентної особистості. Ці атрибути охоплюють широкий спектр здібностей – від умінь приймати рішення і розуміти власні емоції до навичок урахування бажань і потреб інших, аналізу соціальних структур та адаптації поведінки з урахуванням зовнішніх обставин і вимог. Особливо підкреслюються необхідність відкидання власної невпевненості, ефективного досягнення мети, правильне розуміння інших та усвідомлення соціальних обмежень і особистих вимог, а також здатність до самоаналізу та розуміння, що соціальна компетентність вимагає поваги до прав і обов'язків інших, виключаючи агресивність.

Окреслена концепція хоча й висвітлює багатоаспектність соціальної компетентності, не охоплює її феномен повною мірою. Це свідчить про складність і множинність підходів до визначення та розуміння соціальної компетентності в науковому дискурсі.

У контексті академічного дискурсу спостерігається значна різноманітність інтерпретацій поняття «соціальна компетентність», що відображає широкий спектр наукових поглядів залежно від специфіки галузі знань. Н. Глебова у своїх дослідженнях підкреслює, що індивідуальне усвідомлення соціальної компетентності є результатом глибоких особистісних рефлексій; вона репрезентує собою комплексну характеристику, що відображає якість взаємин між індивідом та суспільством, включаючи соціальні мотивації, навички, необхідні для ефективної взаємодії із соціальним оточенням. Автор визначає соціальну компетентність як здобуту здатність особистості адаптуватися до змінних соціальних умов та взаємодіяти із соціальним середовищем у гнучкий і результативний спосіб, наголошуючи на важливості осмислення соціальних ролей та їх ефективного виконання [2].

Тоді як Д. Губарева, досліджуючи поняття соціальної компетентності, виокремлює його багатогранність, акцентуючи на тому, що воно охоплює різні аспекти життєдіяльності особистості: соціальну, освітню, професійну та

становить фундамент для успішної взаємодії особистості з іншими індивідами. Визначення соціальної компетентності, запропоноване вченими, передбачає її сприйняття як «складної, інтегративної характеристики особистості, яка об'єднує певні якості, здібності, соціальні знання і вміння, емоційні переживання, ціннісні орієнтації, переконання, що сприяють активній взаємодії із суспільством, ефективному налагодженню контактів із різними соціальними групами та особами, участі у соціально значущих проектах, продуктивному виконанню різноманітних соціальних ролей» [3].

В. Шахрай розглядає соціальну компетентність як цілісне інтегративне утворення, що включає у себе соціальні знання, вміння та досвід, необхідні для ефективної взаємодії особистості із суспільством. Це передбачає засвоєння основних соціальних ролей та забезпечує самореалізацію індивіда в соціальному контексті, віддзеркалюючи рівень його соціалізації [6].

Таким чином, аналіз наукових підходів до визначення соціальної компетентності демонструє її комплексний та інтегративний характер, що включає широкий діапазон якостей, знань, умінь та ціннісних орієнтацій, необхідних для адаптації та продуктивної взаємодії особистості у соціальному середовищі.

Аналіз різних підходів до розуміння соціальної компетентності в науковому співтоваристві виявляє її багатогранність та значимість у контексті соціалізації та професійного розвитку. Н. Глебова визначає соціальну компетентність як ефективний процес соціальної взаємодії, який включає відповідність індивідуальних характеристик особистості соціальним вимогам, а також підкреслює важливість розвитку цієї компетентності як ключового аспекту у професійній освіті. Це підтверджується широким визнанням соціальної компетентності у наукових дослідженнях як фундаментальної для соціалізації та суспільного прогресу в цілому [2].

О. Субіна деталізує соціальну компетентність, розглядаючи її в широкому та вузькому розумінні. У широкому контексті соціальна компетентність сприймається як здатність особистості реалізовувати соціальні функції відповідно до соціальних норм, тоді як у вузькому розумінні вона визначається як вміння ефективно взаємодіяти з іншими для розв'язання професійних та особистих питань [5, с. 73–74]. Д. Губарева вбачає у соціальній компетентності основу для розвитку «м'яких навичок», які, своєю чергою, є ключовими для здобуття професійних навичок, підкреслюючи роль гнучкості свідомості у формуванні особистості [3].

Зарубіжні дослідження також розкривають різні аспекти соціальної компетентно-

сті. Г. Гедвіл'є визначає її як поведінку, яка в різних соціальних ситуаціях може призводити до позитивної або негативної взаємодії між особистістю та соціумом, уважаючи соціальну компетентність мистецтвом самовираження, якому треба навчатися протягом життя [7, с. 26]. За Г. Ледд, соціальна компетентність розглядається як уміння вирішувати конкретні соціальні завдання [10, с. 4].

Узагальнення різноманітних підходів підкреслює значення соціальної компетентності як багатовимірного явища, що охоплює здатність особистості ефективно взаємодіяти у соціальному середовищі, адаптуватися до соціальних вимог та реалізовувати соціальні ролі. Це вказує на необхідність комплексного підходу до вивчення та розвитку соціальної компетентності як у національному, так і в міжнародному науковому контексті.

Розгляд соціальної компетентності через призму наукових досліджень виявляє її фундаментальну роль у розвитку особистості та її взаємодії із соціальним оточенням. Вивчення цього явища підкреслює його засвоєння з раннього віку, що має значний вплив на подальше соціальне життя та професійний розвиток індивіда.

Ю. Кеннінг та М. Горенбург у своїх роботах аналізують соціальну компетентність як явище, яке відноситься до сфери міжособистісних відносин, визначаючи її як утілення набору знань, умінь та навичок, котрі сприяють адаптації соціальної поведінки [9, с. 143]. Ця здатність, як вони наголошують, підлягає розвитку та трансформується з досвідом, що підкреслює її динамічну природу.

К. Монахан розглядає соціальну компетентність як наявність позитивної соціальної поведінки та навичок, які полегшують міжособистісні відносини та пов'язані з ознаками соціальної адаптації [12, с. 12]. Це розширене визначення дає змогу досліджувати соціальну компетентність протягом усього життєвого циклу особистості – від дитинства до дорослості, спостерігаючи за ключовими змінами у соціальних навичках та міжособистісній взаємодії.

Соціальну компетентність також можна розглядати через активність індивіда у соціумі, як результат соціально орієнтованої поведінки, яка відбувається у контексті соціальних взаємовідносин та комунікацій. Комунікація як форма діалогу є важливим елементом цієї взаємодії, оскільки вона дає змогу особистості розвивати інтелектуально-емоційний досвід [11].

Емоційна компетентність є здатністю діяти згідно із внутрішнім станом власних емоцій і намірів, що є ключовим для розуміння та управління міжособистісними відносинами. Емоційна та соціальна компетентності тісно пов'язані, оскільки емоційна взаємодія сприяє

покращенню якості міжособистісних контактів, даючи індивіду змогу глибше розуміти власні почуття та бажання.

Таким чином, соціальна та емоційна компетентності є взаємопов'язаними компонентами, що відіграють вирішальну роль у формуванні особистості, її соціальній адаптації та успішній взаємодії з навколишнім середовищем.

Когнітивні процеси та структура особистості відіграють ключову роль у розумінні та адаптації індивіда до соціального середовища. Ці аспекти дають змогу особистості інтерпретувати соціальні події, планувати поведінку в повсякденному житті, а також використовувати особистісний досвід і спогади для прийняття рішень [13]. Соціальний інтелект розглядається як комплекс особистісних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, а також суб'єктивної готовності до самовизначення, що забезпечують інтеграцію особистості в суспільство через продуктивне виконання соціальних ролей [8]. Важливим є усвідомлення себе як активного учасника спільноти, що здійснюється через взаємодію соціальних знань, здібностей та їх практичне застосування [13].

О. Вапецька вносить у дискусію поняття балансу між навичками, якими особистість володіє, та віковими завданнями, що постають перед нею у повсякденному житті, тим самим визначаючи соціальну компетентність як здатність до соціальної взаємодії та функціональної освіти [1]. Це відображає думку про те, що соціальна компетентність є динамічною та розвивається відповідно до змін у життєвих обставинах індивіда.

Таким чином, розуміння соціальної компетентності включає у себе не тільки набір навичок та знань, а й когнітивні процеси, які дають змогу індивіду адаптуватися, взаємодіяти та виконувати соціальні ролі в різноманітних контекстах. Це підкреслює важливість інтегративного підходу до вивчення соціальної компетентності, що враховує як зовнішні, так і внутрішні аспекти особистісного розвитку.

У сучасному науковому дискурсі концепція соціальної здатності набуває нових вимірів, ураховуючи її складність та багатогранність. Пропоноване визначення соціальної здатності як невід'ємної риси соціальних якостей, що дає змогу індивіду активно діяти в суспільстві та має глибокий суб'єктивний досвід, відкриває нові перспективи для розуміння соціальної взаємодії.

Соціальні якості, які особистість виявляє у процесі взаємодії, розглядаються як важливі характеристики соціальних здібностей. Ці якості безпосередньо пов'язані з рівнем сформованої соціальної здатності, що, своєю чергою, залежить від ступеня розвитку суб'єктивного

досвіду особистості. Суб'єктивний досвід, що формується через активне практичне пізнання законів об'єктивного світу та соціальної практики, виступає як фундамент для розвитку соціальних здібностей.

Соціальна здатність як один з основних чинників, що забезпечують стабільну життєдіяльність особистості, має вирішальне значення для успішної самореалізації у різних сферах діяльності. Конфлікт із соціальним середовищем, особливо актуальний у підлітковому віці, вимагає цілеспрямованої роботи з розвитку соціальних здібностей, що дає змогу знаходити баланс між прагненням до нового та відстороненням від невідомого.

Таким чином, розвиток соціальної здатності є не тільки завданням формування відповідних навичок та компетенцій, а й важливою частиною розвитку особистості та інтелекту. Спрямовуючи увагу, думки та знання на організацію життєвого простору, людина вчиться пізнавати та розвивати свої розумові здібності в контексті взаємодії з іншими [14, с. 9]. У цьому контексті соціальна здатність виступає як інтегративна характеристика, що об'єднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти в єдиний механізм адаптації та взаємодії особистості у соціальному середовищі.

Концепція компетентності людини розкривається через інтеграцію знань, умінь, досвіду та навичок, необхідних для вирішення специфічних завдань, особливо у професійній сфері. Компетентність, як впливає з аналізу, є багатовимірним конструктом, що включає у себе не лише професійні аспекти, а й здатність впливати на суспільство у цілому, підкреслюючи соціальну відповідальність особистості.

За Д. Рейвенном, здібності особистості повинні об'єднувати професійні елементи зі здатністю впливати на суспільство, указуючи на важливість гармонійної поведінки, яка базується на усвідомленні своєї ролі в організації та суспільстві. Таке розуміння вимагає від особистості не лише адекватного сприйняття власної ролі, а й здатності до суб'єктивно значущих дій, що передбачає активну участь у соціальних процесах та розуміння механізмів управління соціальними організаціями [4].

Ця комплексна структура компетентності наголошує на необхідності глибокої особистої зацікавленості у відповідній діяльності для формування та розвитку компетентностей. Важливою є також здатність батьків вирішувати складні життєві ситуації та передавати аналогічні якості своїм дітям, що підкреслює роль сім'ї у формуванні соціальних та професійних компетентностей.

Таким чином, компетентність охоплює широкий спектр знань і навичок, що забезпечують не лише професійний успіх, а й сприяють відповідальній участі в суспільному житті. Вона

є ключовим чинником для реалізації особистості в різноманітних сферах діяльності, включаючи здатність вирішувати соціальні проблеми та ефективно взаємодіяти в суспільстві. Розвиток компетентностей, таким чином, вимагає цілеспрямованого навчання, саморозвитку, а також усвідомлення своєї ролі у соціальному контексті, що сприяє формуванню відповідальної та активної особистості.

Розвиток соціальної компетентності є ключовим аспектом соціалізації особистості, який вимагає комплексного та системного підходу. Важливим є накопичення досвіду активної взаємодії у різноманітних соціальних контекстах, що сприяє формуванню соціальних навичок та знань. Серед завдань, які спрямовані на розвиток соціальної компетентності в освітньому процесі, можна виділити: забезпечення позитивної атмосфери в освітньому процесі; спрямування студентів до опанування цінностей професійної взаємодії; опору на діалогічні методи підготовки тощо.

Структура соціальної компетентності охоплює єдність соціальних навичок і знань, що дає змогу особистості ефективно взаємодіяти в різних сферах діяльності, адаптуватися до суспільства та досягати успіху у професійній сфері. Здібність до соціальної взаємодії визначається готовністю індивіда до володіння методами та засобами діяльності, що забезпечують досягнення поставлених соціальних та професійних цілей.

Виховні навички, отримані в процесі навчання, є фундаментальною базою для формування соціальної компетентності. Вони поєднуються з професійно важливими якостями особистості, що разом визначають здатність індивіда до адаптації та успішної взаємодії у суспільстві.

Зарубіжні дослідження підтверджують, що соціальна компетентність включає володіння різними способами поведінки, що дає змогу підтримувати сприятливе співвідношення між позитивними і негативними наслідками у соціальній взаємодії. Це вимагає від особистості не лише набуття певних знань і навичок, а й розвитку емоційної регуляції, критичного мислення та здатності до саморефлексії.

Дослідження соціальної компетентності в науковому світі відображає її складність та багатогранність виходячи з різних підходів та моделей, запропонованих провідними дослідниками. Це поняття охоплює широкий спектр здібностей, які необхідні для ефективною взаємодією особистості у соціальному середовищі.

Таким чином, соціальна компетентність виявляється складним інтегрованим набором знань, умінь, навичок та емоційно-когнітивних диспозицій, що забезпечують ефективну взаємодію особистості у суспільстві, сприяючи її соціальній адаптації та успішній самореалізації.

Дослідження у галузі соціальної компетентності виявляють, що визначення соціально компетентної поведінки може істотно варіювати залежно від конкретного контексту та обставин. Синтезуючи наукові праці, присвячені аналізу соціальної компетентності, можна зазначити, що незалежно від розмаїтості інтерпретацій існує консенсус серед дослідників стосовно того, що соціальна компетентність є здобутою вмінням, котру можливо формувати та розвивати на протязі всього життєвого шляху – від раннього дитинства до моменту отримання професійних навичок. Окрім того, наукова спільнота підкреслює значення високого рівня соціальної компетентності для визначення соціального статусу особистості, що має прямий вплив на її професійний успіх або неуспіх.

Висновки. Опираючись на аналіз концепції «соціальної компетентності» в наукових роботах як українських, так і міжнародних дослідників, можна визначити соціальну компетентність як здібність особистості до ефективної соціальної взаємодії, яка передбачає урахування позицій інших учасників комунікації. Ця здібність орієнтована на досягнення спільних цілей через співпрацю, командну роботу, використання комунікативних навичок, прийняття обдуманих рішень, розуміння власних потреб і цілей, а також на визначення своїх ролей у суспільстві. Сформованість соціальної компетентності є ключовим чинником, що впливає на ефективність діяльності як індивіда, так і соціального колективу в цілому. Високий рівень соціальної компетентності не лише сприяє професійному самовираженню особистості, а й дає їй змогу впливати на динаміку суспільних процесів, що підкреслює її значення для стабільності суспільства. Важливо зазначити, що соціальна компетентність інтегрує у собі низку інших ключових компетенцій: духовну, громадянську, комунікативну, мовну, побутову. Тісний зв'язок між соціальною та професійною компетентностями підкреслює неможливість досягнення високого рівня професійних навичок без ефективної взаємодії із соціальним середовищем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варецька О.В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 532 с.

2. Глебова Н.І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2019. 473 с.

3. Губарева Д.В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. С. 27–34.

4. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

5. Субіна О.О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів гуманітарних спеціальностей в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 248 с.

6. Шахрай В.М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2016. 534 с.

7. Gedviliene G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas: Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.

8. Han H.S., Kemple K.M. Components of social competence and strategies of support: considering what to teach and how. *Early Childhood Education Journal*. 2006. Vol. 34. № 3. P. 241–246.

9. Kanning U.P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153.

10. Ladd G.W. Social competence: an important educational objective? *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education*. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3–37.

11. Ma H.K. Social competence as a positive youth development construct: a conceptual review. *The Scientific World Journal*. 2012. Vol. 2012. Article ID 287472. 7 p.

12. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. A dissertation of the requirements for the Degree Doctor of Philosophy. Temple University, 2008. 138 p.

13. Monnier M., Tschöpe T., Srbeny C. et al. Occupation-specific social competences in vocational education and training (VET): the example of a technology-based assessment. *Empirical Res Voc Ed Train*, 10 (2016). URL: <https://doi.org/10.1186/s40461-016-0036-x>

14. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2006. L 394/10. 9 p.